

Aleksandra Skowrońska

Emocje, uczucia i społeczne zachowania emocjonalne dzieci 6 - letnich i 7 - letnich (badania własne)

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 4, 103-108

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dr Aleksandra Skowrońska
Akademia im. J. Długosza w Częstochowie
Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej

EMOCJE, UCZUCIA I SPOŁECZNE ZACHOWANIA EMOCJONALNE DZIECI 6-LETNICH I 7-LETNICH (BADANIA WŁASNE)

*Sukces życiowy najwyżej w dwadzieścia procentach zależy od IQ.
W takim razie pozostaje jeszcze osiemdziesiąt procent innych oddziaływań
– grupa czynników nazywana **inteligencją emocjonalną**.
(Daniel Goleman)*

Krag zainteresowań badawczych autorki stanowi dojrzałość szkolna dzieci sześć- i siedmioletnich, a w szczególności ich dojrzałość emocjonalna. Zamierzeniem badawczym było ukazanie zmian, jakie zachodzą w stanie emocjonalnym i uczuciowym dzieci przekraczających próg szkoły. Celem badań było określenie, jakie emocje, uczucia i społeczne zachowania emocjonalne mają istotny wpływ na podjęcie nauki w klasie I i jak one się zmieniają podczas rocznego przygotowania. Badania prowadzone były w celu dokonania diagnozy stanu emocjonalnego dzieci, ich adaptacji i startu edukacyjnego.

Badaniami objęto ponad 400 dzieci sześciolletnich przebywających w przedszkolu i klasach zerowych w szkole, ponad 500 uczniów uczęszczających do klasy I oraz rodziców tych dzieci na terenie miasta Częstochowy.

Kolejną badaną grupę stanowią osoby w tym samym przedziale wiekowym na terenach województw ościennych: śląskiego, łódzkiego, małopolskiego, świętokrzyskiego.

Procedura badawcza ma charakter porównań podłużnych, opartych na kryterium czasu i służy zrozumieniu mechanizmów zmian oraz czynników wpływających na emocjonalność dzieci. Dalszy etap badań polega na obserwacji tych samych dzieci sześciolletnich kończących roczne przygotowanie, tj. na przełomie maja i czerwca, w roku szkolnym 2007/2008.

Dzień, w którym sześciolatek trafia po raz pierwszy do klasy zerowej w szkole czy w przedszkolu, to jedna z najważniejszych chwil w jego dotychczasowym życiu. Nie może to być chwila, którą dziecko przeżywa pełne obaw i niepokoju, nie powinna też wzbudzać lęku. Powinno być ono odpowiednio przygotowane do podjęcia różnorodnych zadań, które wiążą się z przebywaniem w grupie. Mowa tutaj o prawidłowym współżyciu w grupie rówieśniczej i samodzielnym pokonywaniu wszelkich trudności.

Koniec edukacji przedszkolnej i początek nauki szkolnej otwiera nowy okres w życiu dziecka. Sfera fizyczna, intelektualna i emocjonalna wzajemnie się uzupełniają. Życie dziecka staje się coraz bogatsze. Dziecko nawiązuje liczne więzi z rówieśnikami i nauczycielami.

Obserwacje przyszłych uczniów wskazują na to, że wiele z nich ma problemy z określeniem, nazywaniem i wyrażaniem własnych emocji i panowaniem nad nimi. Niski poziom stanów emocjonalnych może zaburzać czy utrudniać relacje w grupie, dlatego tak ważne jest, aby już w przedszkolu stwarzać dzieciom warunki do rozwoju umiejętności radzenia sobie z emocjami własnymi i innych.

Nauka szkolna pobudza emocje związane z aktywnością poznawczą, a sukcesy czy porażki stają się przyczyną przeżyć uczuciowych. Rozwój poznawczy, czy zdobywana wiedza, to nie wszystko. Ważny jest rozwój fizyczny, zdrowie, ale najistotniejszy w tym wieku wydaje się być rozwój emocjonalno-społeczny.

We wczesnym dzieciństwie emocje najczęściej są reakcją na bodźce pierwotne, związane z potrzebami fizjologicznymi, takimi jak głód, zmęczenie, choroba itp. Źródłem emocji są również wszystkie doznania zmysłowe: słuchowe, wzrokowe, smakowe czy dotykowe, a także aktywność ruchowa, a później intelektualna dziecka. W toku rozwoju uczy się ono znaczenia bodźców wtórnych, których ważnym rodzajem są słowa.

Procesy emocjonalne mają charakter złożony. Najczęściej emocje ujawniają się w wyrazie twarzy i ruchach całego ciała. Na sposób wyrażania emocji mają wpływ czynniki wrodzone, nabyte poprzez uczenie się oraz indywidualne właściwości ekspresyjne.

Każdy człowiek posiada własny język emocji, mimikę, ekspresję mimowolną, która powstaje w odpowiedzi na przeżywane emocje.

Rozwój emocjonalny dzieci w wieku przedszkolnym ma duże znaczenie dla rozwoju ogólnego. Źródłami dziecięcych emocji są m.in.: prawidłowo lub nieprawidłowo zaspokajane potrzeby biologiczne, psychiczne i społeczne. To także zaspokajanie stale rosnącej aktywności ruchowej i poznawczej, relacji z rówieśnikami i dorosłymi oraz – pod koniec okresu przedszkolnego – wspomnienia i przewidywanie zdarzeń.

W ostatnim okresie często mówi się o inteligencji emocjonalnej, jak o ważnym składniku osobowości, dzięki któremu łatwiej funkcjonować w społeczeństwie. Inteligencja emocjonalna to cecha umożliwiająca dziecku skuteczne zachowanie się wobec ludzi, zadań czy sytuacji. Charakteryzuje się samokontrolą, wytrwałością, zapalem i zdolnością do motywacji. O rozwoju każdej umiejętności wchodzącej w skład inteligencji emocjonalnej decyduje wszystko, co dzieje się w okresie dzieciństwa.

Okres dzieciństwa jest tym czasem, kiedy można pomóc dziecku wykształcić odpowiednie, dobre nawyki emocjonalne. Należy je uczyć okazywania i odbierania uczuć, z których będzie w przyszłości korzystać w kontaktach z rodzicami, rówieśnikami, przyjaciółmi i przyszłymi partnerami życiowymi. Istnieje wiele

dowodów na to, że emocji, uczuć i społecznych zachowań emocjonalnych można się nauczyć.

W wieku przedszkolnym dzieci przeżywają sytuacje, w których pojawia się strach, gniew, radość. Zwiększa się sposobność przeżywania emocji zarówno dodatnich jak ujemnych.

Sfera emocjonalna jako swoista dziedzina życia psychicznego ulega w wieku 6–7 lat przeobrażeniom w kierunku coraz większej intelektualizacji emocji i rozwoju uczuć wyższych. Motywami zachowań dzieci stają się zróżnicowane przeżycia emocjonalne i występują razem z procesami poznawczymi. Rozszerza się krąg przedmiotów, zjawisk i spraw, które wywołują u dziecka reakcje emocjonalne, a także powodują zmianę i zróżnicowanie charakteru jego doznań emocjonalnych. Proces ten dokonuje się pod wpływem nowych sytuacji społecznych, w jakich dziecko się znajduje oraz pod wpływem przeobrażeń i osiągnięć w sferze rozwoju umysłowego.

S. Gerstmann uważa, że „zdrowe dziecko, gdy znajduje się w sprawnym, wychowawczo korzystnym środowisku, jest pogodne, górują w nim optymistyczne nastroje i dobre przystosowanie do środowiska”¹.

Emocje i uczucia zabarwiają niemal wszystkie doświadczenia osobiste dziecka. Wpływają na powstawanie przeżyć dających się określić, jako stany przyjemne bądź przykre.

Emocje i uczucia są podstawowymi motywami i regulatorami zachowań się człowieka. W wieku przedszkolnym, jak i w pierwszych latach szkolnych, dziecko wyraża swoje emocje w sposób burzliwy. Reakcje emocjonalne bywają bardzo wyraziste i czytelne dla osób dorosłych. Dziecko w wieku szkolnym zaczyna odznaczać się coraz bardziej i częściej trwalszymi przejawami i formami reakcji emocjonalnych. „Dziecko staje się zdolne do przeżywania trwających dłużej stanów emocjonalnych i nastrojów uczuciowych, które powstają pod wpływem sytuacji i zdarzeń mających bardziej istotne znaczenie dla jego potrzeb i dążeń”².

Stany emocjonalne mogą być pozytywne lub negatywne, zależnie od tego, czy sytuacje działają w kierunku zaspokajania potrzeb czy nie. Do prawidłowego rozwoju emocjonalnego człowieka potrzebna jest równowaga między emocjami pozytywnymi i negatywnymi.

Najwyższą formą życia emocjonalnego są rozwijające się uczucia wyższe. Rozumiemy je jako trwałe, określony i w znacznym stopniu uświadomiony przez dziecko stosunek emocjonalny do ludzi, przedmiotów i zjawisk.

Zjawiska rozwoju emocjonalnego i społecznego pozostają ze sobą w ścisłej współzależności. M. Żebrowska przez rozwój społeczny rozumie „szereg zmian, jakie dokonują się w osobowości jednostki, powodując to, iż jednostka ta staje się

¹ S. Gerstmann, *Rozwój uczuć*, Warszawa 1976, s. 14.

² *Materiały do nauczania psychologii*, red. L. Wołoszynowa, T. 5, Warszawa 1970.

zdolna do konstruktywnego uczestnictwa w życiu i działalności społeczeństwa”³. Tego uczy się i do tego przygotowuje się przyszły uczeń, będący członkiem różnych grup społecznych.

W wieku 6 lat dzieci potrafią wyrażać swoje uczucia w sposób adekwatny do bodźca. Jest to jednak okres silnych napięć psychicznych, niezliczonych konfliktów. Sześciolatki z reguły sprawiają wrażenie ogólnie zaniepokojonych, podenerwowanych i „podminowanych”. Nieustannie kręcą się, podskakują, siedząc kołyszą się na krzesłach, machają nogami, a ich ręce są w ciągłym ruchu. Wciąż coś skubią, dotykają, klepią. Robią miny i grymasy. Pokazują język, pluja, wydymają policzki, pociągają nosem, chrząkają, jękają się, zacinają, sapią i dyszą w chwilach ekscytacji. U niektórych powracają napady wściekłości, a u tych, które ssą palce nawyk ten intensyfikuje się. Przed wyjściem do przedszkola/szkoły mogą wystąpić nudności lub wymioty.

Sześciolatek wyładowuje swoje gwałtowne emocje na tym, kogo ma pod ręką i kto w niczym mu nie zagraża. Podobnie traktuje rówieśników. Rano kocha tę „wspaniałą Kasię” i tylko z nią chce się bawić, a około południa jej nienawidzi i życzy wszystkich możliwych nieszczęść. W swoim dążeniu do pozycji w centrum świata jest bardzo wymagający i nieustępliwy. Wszystko ma być dokładnie tak, jak on chce i wszyscy dookoła muszą się do niego dostosować. Na polecenia reaguje niechętnym ociąganiem lub wręcz opryskliwą odmową. Niezadowolone innych lub najmniejszą krytykę pod swoim adresem traktuje jako powód do obrazy. Nie umie przegrywać, ażeby wygrać potrafi oszukiwać. Aby wydać się lepszym lub ukryć niepowodzenia potrafi kłamać i wypierać się w „żywe oczy”. Najważniejszy jest on sam i wszystko, co jego, ktoś inny i to, co czyjeś zupełnie się nie liczy, więc dla powiększenia swojego stanu posiadania potrafi kraść. Jest impertynencki, krnąbrny i zuchwały. Jednocześnie jest niezwykle ciekawy, otwarty na nowe doświadczenia, wiecznie zajęty poznawaniem świata i jego przetwarzaniem.

Często pojawiają się manieryzmy, czyli pewnego rodzaju zaburzenia psychiczne, polegające na wykonywaniu zbędnych ruchów, niekontrolowanych czynności ruchowych (mimika, ruchy kończyn).

Najczęstsze objawy somatyczne wpływające na stan emocji dziecka w wieku 6,5–7 lat to: ból brzucha, stany gorączkowe, wymioty, biegunka, świąd, pieczenie skóry, dłubanie w nosie.

Bardzo często rodzice i nauczyciele nie potrafią zdiagnozować stanu emocjonalnego dziecka na podstawie wyżej wymienionych zachowań. Nie są to jednak zachowania świadczące o stanie chorobowym (często idą do lekarza) lecz o stanie emocjonalnym⁴.

Dla rozwoju społecznego dziecka w młodszym wieku szkolnym bardzo ważne są warunki środowiskowe. Zaliczamy do nich dom rodzinny, instytucje wycho-

³ *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, Warszawa 1975, s. 627.

⁴ A. Kamińska, *Rozwój normatywny 6–7-latków – wyrażanie uczuć, stosunki z rodzicami i innymi*, Publiczna Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna nr 1 w Częstochowie.

wania zbiorowego, swobodne obcowanie z rówieśnikami. Rola i siła oddziaływania tych środowisk bywa różna w różnych okresach życia dzieci. Wpływ na wychowanie mają:

- rodzice
- szkoła
- grupa rówieśnicza
- media
- otoczenie lokalne.

Ważne jest też skąd rodzice czerpią źródła wiedzy na temat wychowania, jak wychowywać swoje dziecko. Mogą wychowywać na podstawie tradycji rodzinnej bądź na podstawie własnych doświadczeń (z dzieciństwa).

Dorośli, to jest rodzice i nauczyciele, muszą mieć świadomość zmian zachodzących w osobowości dziecka.. Powstające bez pomocy dorosłych więzi rówieśnicze stają się głównym źródłem przeżyć, kształtowania się ustosunkowań do społecznych systemów wartości, a także obrazu własnej osoby. Pojawia się potrzeba samodzielności i przeciwstawiania się innym.

Na początku roku szkolnego 2007/2008 przeprowadzono badania wśród dzieci 6-letnich w przedszkolach i szkołach oraz dzieci 7-letnich w celu określenia stanu emocji, uczuć i społecznych zachowań emocjonalnych. Zastosowano metodę obserwacji oraz skonstruowano odpowiedni arkusz. Zawierał on 29 pytań opisowych dotyczących:

1. agresji	16. poczucia krzywdy
2. asertywności	17. poczucia winy
3. bezsilności	18. przyjemności
4. ciekawości	19. radości
5. cierpienia	20. smutku
6. czułości	21. spontaniczności
7. drażliwości	22. strachu
8. empatii	23. uległości
9. fantazji	24. wesołości
10. gniewu	25. wstrętu
11. lęku	26. zazdrości
12. miłości	27. zawiści
13. nerwowości	28. złości
14. nieśmiałości	29. żalu.
15. nudy	

Na rozwój emocji u dzieci duży wpływ mają warunki środowiskowe, szczególnie rodzinne. Aby poznać i zrozumieć stan rozwoju emocjonalnego 6–7-latków skierowano do rodziców kwestionariusz ankiety, zawierający pytania opisowe dotyczące emocji i uczuć, poszerzony o zachowania społeczne. Dodatkowo

kwestionariusz ankiety zawierał informacje dotyczące: wykształcenia rodziców, ich sytuacji zawodowej i materialnej, wieku i sytuacji mieszkaniowej rodziny.

Kolejnym narzędziem zastosowanym w badaniach był kwestionariusz wywiadu z dzieckiem dotyczący podstawowych emocji: strachu – lęku, radości – wesołości, smutku, smutku ze łzami, gniewu – złości, ciekawości. Dalszy etap badań to identyfikacja wyrazów mimicznych wybranych emocji. Zadaniem dziecka było zidentyfikowanie i nazwanie prezentowanej (w sposób graficzny) emocji.

Ze względu na dużą grupę respondentów niemożliwe jest obecnie przedstawienie wyników badań. Aktualnie dane poddane są analizie statystycznej i jakościowej.

Szczególłą pomoc, opiekę naukową, poszerzenie wiedzy pedagogicznej i psychologicznej uzyskałam od prof. dr. hab. Juliana Radziewicza i prof. dr. hab. Pawła Boeslera.

Dziękuję Pani Dyrektor Delegatury Kuratorium Oświaty w Częstochowie mgr Urszuli Bauer za życzliwość i poparcie w przeprowadzeniu badań.

Panu Dyrektorowi Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli WOM dr. Jerzemu Zdańskiemu składam podziękowania za wspieranie podjętych działań.

Pragnę również podziękować dyrektorom i nauczycielom placówek za okazaną pomoc w badaniach, które zapewne posłużą do określenia stanu emocji, uczuć i społecznych stanów emocjonalnych dzieci 6–7-letnich.

Dane uzyskano w następujących placówkach na terenie Częstochowy:

Miejskie Przedszkola nr: 4, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 20, 21, 25, 38, 42,

Szkoły Podstawowe nr: 1, 29, 33, 35, 39, 40, 42, 50, 53.

Wyrazy wdzięczności również kieruję do Pani mgr Alicji Kamińskiej z Publicznej Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 1 w Częstochowie za wskazówki, które w znacznym stopniu pomogły mi w konstruowaniu kwestionariuszy.

Aleksandra Skowrońska

Bibliografia:

Gerstmann S., *Rozwój uczuć*, Warszawa 1976.

Kamińska A., *Rozwój normatywny 6–7-latków – wyrażanie uczuć, stosunki z rodzicami i innymi*, Publiczna Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna nr 1 w Częstochowie.

Materiały do nauczania psychologii, red. L. Wołoszynowa, T. 5, Warszawa 1970.

Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, red. M. Żebrowska, Warszawa 1975.

